

Andrzej Kempa

Ocalony świadek oskarżenia : ("Pamiętnik Naukowo-Literacki", Oddział II, zeszyt 1)

Acta Universitatis Lodzianis. Folia Librorum 6, 65-74

1995

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Andrzej Kempa

**OCALONY ŚWIADEK OSKARŻENIA
(„PAMIĘTNIK NAUKOWO-LITERACKI”, ODDZIAŁ II, ZESZYT 1)**

Niewiele czasopism doczekało się tak rzetelnych i wielostronnych opracowań jak „Pamiętnik Naukowo-Literacki”, ukazujący się w latach 1849–1850 pod redakcją Romualda Podbereskiego¹. Szczególne zainteresowanie badaczy tym interesującym czasopismem wzbudzał zarówno jego postępowy na owe czasy charakter, jak i losy naczelnego redaktora i kilku związanych z piśmie literatów wileńskich, ich aresztowanie i pobyt na zesłaniu syberyjskim.

W dotychczasowej literaturze przedmiotu przyjęto, że równocześnie z aresztowaniem redaktora i wydawcy pisma Podbereskiego (styczeń 1851) i jego najbliższych współpracowników: Zofii Klimañskiej, Władysława Połubińskiego i Edwarda Żeligowskiego, policja carska skonfiskowała drukowany u Józefa Ungra w Warszawie kolejny, siódmy numer „Pamiętnika Naukowo-Literackiego”². Konfiskacie miał też ulec osobno odbity z „Pamiętnika” poemat Aleksandra Puszkina *Jeniec kaukaski*, przełożony przez Leona Janiszewskiego³. Uznany przez Włodzimierza Francewa i innych badaczy za zaginiony przekład Janiszewskiego odnalazł w 1937 r. Marian Toporowski, gromadzący materiały do bibliografii puszkiniowskiej. Unikatowy

¹ M. Inglot, *Polskie czasopisma literackie ziem litewsko-ruskich w latach 1832–1851*, Warszawa 1966, s. 295–321; B. Mucha, „Pamiętnik Naukowo-Literacki” 1849–1850, [w:] *Zwierciadło prasy. Czasopisma polskie XIX wieku o literaturze rosyjskiej*, red. B. Galster (i in.), Wrocław 1978, s. 175–180; E. Tomaszewski, *Prasa Królestwa Polskiego i ziem litewsko-ruskich okresu międzypowstaniowego*, [w:] *Prasa polska w latach 1661–1864*, Warszawa 1976, s. 171; M. Stolzman, *Nigdy od ciebie miasto. Dzieje kultury wileńskiej lat międzypowstaniowych (1832–1863)*, Olsztyn 1987, s. 194–199.

² Tomaszewski (*op. cit.*, s. 171) pisze wręcz: „zanim jednak drukarz Józef Unger zdołał odbić ten numer, jego redaktor został aresztowany, a przygotowane do druku materiały zostały przez cenzurę skonfiskowane”.

³ W. Francew, *Nieizwistnyj pol'skij pieriewod „Kawkaskogo plennika” Puszkina*, „Slavia” 1934–35, s. 109–113.

egzemplarz *Jeńca kaukaskiego*, wydany przez Ungra, został spalony przez hitlerowców w styczniu 1945 r. wraz z innymi książkami Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy⁴.

Jeśli przekład Janiszewskiego doczekał się pełnej realizacji wydawniczej, to i zapowiadany przez Podbereskiego kolejny numer „Pamiętnika Naukowo-Literackiego” powinien również wyjść spod prasy drukarskiej, a został wstrzymany jego kolportaż, chyba że Podbereski nie uzyskał zgody cenzury na druk. Pierwsze cztery numery pisma podpisywał do druku cenzor Jan Waszkiewicz, były profesor Uniwersytetu Wileńskiego, następne dwa pełniący obowiązki cenzora radca kolegialny Anton Muchin. Były one drukowane przez Zawadzkiego w Wilnie, na publikację następnego numeru Podbereski musiał uzyskać zgodę Warszawskiego Komitetu Cenzury, na czele którego stał wówczas rzeczywisty radca stanu Paweł Aleksandrowicz Muchanow. Zgodę tę Podbereski uzyskał, bo Unger podjął się druku czasopisma, a zatem nie materiały złożone do druku przesądziły o jego konfiskacie. Dokonano jej w początkowej fazie śledztwa zapewne na osobiste polecenie namiestnika Królestwa Polskiego.

Pomimo dokładnej rewizji nie udało się policji skonfiskować i zniszczyć całego nakładu wydrukowanego przez Ungra zeszytu 1 oddziału II „Pamiętnika Naukowo-Literackiego”. Ocalał jeden egzemplarz, stanowiący obecnie moją własność⁵. Był niegdyś przechowywany w Korczewie nad Bugiem, dawnym majątku rodziny Kuczyńskich, który przeszedł wraz z ręką Ludwiki, córki marszałka szlachty guberni lubelskiej Aleksandra Kuczyńskiego i Joanny z Wulfersów, znanej jako „Pani na Korczewie” z listów Norwida⁶, w posiadanie Leona Tadeusza Ostrowskiego. Jego syn Aleksander Feliks (1866–1905) umieścił na posiadanym przeze mnie egzemplarzu „Pamiętnika Naukowo-Literackiego” pieczęć herbową z dewizą „z Bogiem nad Bugiem” i inicjałami A. F. R. O. (Aleksander Feliks Radwan Ostrowski). W okresie międzywojennym Krystyn Ostrowski, prawnuk marszałkowej Kuczyńskiej, przeniósł archiwum i bibliotekę pałacową z Korczewa do Warszawy, powierzając zbiory opiece dyrektora Biblioteki Ordynacji Krasieńskich Witolda Kamienieckiego. W pierwszych dniach września 1939 r. dom przy ul. Miodowej, w którym przed kilku zaledwie miesiącami złożono zbiory

⁴ M. Toporowski, *Puszkini w Polsce. Zarys bibliograficzno-literacki*, Warszawa 1950, s. 54–55.

⁵ Na łamach czasopisma „Bibliotekarz” (1992, nr 10, s. 35–36) zwróciłem się do czytelników z prośbą o sprawdzenie katalogów bibliotecznych i nadesłanie mi informacji, gdyby gdziekolwiek znalazł się omawiany tu numer „Pamiętnika”. Brak odpowiedzi potwierdza unikatowy charakter zachowanego egzemplarza.

⁶ J. W. Gomułicki, *Norwid i Pani na Korczewie*, [w:] C. Norwid, *Do Pani na Korczewie. Wiersze, listy, małe utwory prozą*, Warszawa 1963, s. 5–32.

korczewskie, został zbombardowany przez Niemców⁷. Tragicznych losów korczewskiej biblioteki nie podzielił szczęśliwie ocalały egzemplarz „Pamiętnika Naukowo-Literackiego”. Osobliwym zbiegiem okoliczności przetrwał przez z górą 140 lat... nie rozcięty.

Podbereski przyjechał do Warszawy we wrześniu lub na początku października 1850 r., by ulokować druk czasopisma u jednego z tutejszych typografów. Po przeczytaniu przywiezionych przez Podbereskiego materiałów rękopiśmiennych zgodę na ich publikację wyraził 2(14) listopada 1850 r. Piotr Pawłowicz Dubrowski (1812–1882), znany sławista rosyjski, wówczas urzędnik Warszawskiego Komitetu Cenzury, znany ze swych polonofilskich sympatii. Drukarz Józef Unger podjął się druku przygotowanego numeru pisma, którego zawartość treściową anonsował Podbereski już wcześniej swoim czytelnikom. Czekając na zakończenie cyklu wydawniczego Podbereski, „młody człowiek, miłych form towarzyskich i pełen względności w obejściu”⁸, wprowadzony przez Paulinę Wilkońską do salonu Seweryny z Żochowskich Pruszkowej, nawiązał kontakty z Józefem Ćwierczakiewiczem i Walentym Zakrzewskim, znanymi ze swoich demokratycznych przekonań.

Tymczasem w grudniu 1850 r. generał-gubernator kijowski Dymitr Bibikow skierował do namiestnika cesarskiego w Królestwie Iwana Paskiewicza raport, w którym zwracał uwagę wielkorządcy na osobę Podbereskiego jako podejrzanego o udział w nielegalnym Towarzystwie Literackim i o rozpowszechnianie nielegalnej literatury. Bibikow podejrzewał Podbereskiego o wyjazd do Warszawy w celu opublikowania tam drugiej części fantazji dramatycznej *Jordan*, pióra Edwarda Żeligowskiego, piszącego pod pseudonimem Antoni Sowa również na łamach „Pamiętnika”⁹. Do raportu Bibikow dołączył spis utworów „o tendencji nieprawomyślnej, dążących do podtrzymania polskiej narodowości”: *Jordan* Antoniego Sowy (Wilno 1847), broszury Emanuela Jastrzębczyka (Władysława Połubińskiego), *Człowiek niewidzialny, czyli Cudowny kapelusznik* Klimińskiego, *Noc letnią* Zygmunta Krasieńskiego (w raporcie mylnie: Krasickiego), przedrukowaną w wileńskiej drukarni Samuela Blumowicza, a także „Pamiętnik Naukowo-Literacki”¹⁰.

Po jednym z wieczorów u Pruszkowej Podbereski został aresztowany i osadzony w Cytadeli¹¹. Podczas rewizji przeprowadzonej w jego mieszkaniu

⁷ K. Ostrowski, *Pani na Korczewie*, „Wiadomości” (Londyn), 1965, nr 994/995, s. 5.

⁸ P. Wilkońska, *Moje wspomnienia o życiu towarzyskim w Warszawie*, Warszawa 1959, s. 133.

⁹ G. Korbut, *Tragiczne losy nieprawomyślnego redaktora*, [w:] idem, *Szkice i drogi literackie*, Warszawa 1935, s. 65.

¹⁰ *Ibidem*, s. 66; Stolzman, *op. cit.*, s. 197.

¹¹ Wilkońska, *op. cit.*, s. 134; Podbereski wkrótce sam potwierdził szczególny charakter nagłego aresztowania: „Zeszyt VII-my mego »Pamiętnika«, wydany w Warszawie za pozwoleniem cenzury i wileńskiej i warszawskiej został skonfiskowany, a z nim i cała własność moja na tej ziemi. Bo jak wzięty zostałem na ulicy w Warszawie do cytadeli, gdzie cztery miesiące

policja znalazła luźne arkusze „Pamiętnika”, zakazaną w kraju książkę Józefa Gołuchowskiego *Kwestia włościańska w Polsce*, wydaną w 1849 r. nakładem Księgarni Zagranicznej w Lipsku, oraz *Noc letnią* Krasińskiego, zaś w drukarni Ungra inny patrol wstrzymał druk „Pamiętnika” i ekspedycję *Jeńca kaukaskiego*.

Komisja Śledcza przy namiestniku i głównodowodzącym Armią Czynną przedstawiła 6 kwietnia Paskiewiczowi wniosek, aby podejrzanego „wysłać do Wilna do tamtejszego gubernatora wojennego wraz z protokołami”¹². Namiestnik zatwierdził 28 kwietnia wniosek Komisji i Podbereski został przewieziony do Wilna, a następnie zesłany do Archangielska, gdzie zmarł ok. 1863 r. Zofię Klimañską zesłano do Permu, Żeligowskiego do Pietrozawodska, a Połubińskiego do Wiatki. Dubrowski stracił posadę cenzora i został przeniesiony do Petersburga na stanowisko profesora języka polskiego w Instytucie Pedagogicznym. Represje carskie nie ominęły nawet Wilkońskiej, którą obwiniono o „przekazanie wierszy w duchu politycznym redaktorowi Podbereskiemu” i jako obywatelkę pruską wydalono z Królestwa¹³.

Na czele ocalałego zeszytu „Pamiętnika Naukowo-Literackiego” znajduje się poemat Aleksandra Puszkina *Jeńiec kaukaski*, tłumaczony przez Leona Janiszewskiego w Tyflisie w 1850 r. Wcześniej pojawiły się dwa pełne przekłady poematu: Napoleona Żaby (1828) i Ksawerego Edwarda Woyniłłowicza (1843), zaś fragment ogłosił Teofil Nowosielski w noworoczniku „Niezapominajki” w 1842 r. Janiszewski, zaliczany przez historyków literatury do tzw. kaukaskiej grupy poetów, pisał do Podbereskiego 11 kwietnia 1850 r.: „W 1842 r. redakcja »Biblioteki Warszawskiej« ogłosiła moje tłumaczenie poematu Puszkina »Cygany«, o którym polskie i rosyjskie pisma wyrzekły najpochlebniejsze zdania. Dziś stając przed publicznością z przekładem drugiego poetycznego utworu wielkiego poety Rosji, wyglądam dla tej mojej pracy nie tyle pochwał, ile pobłażania ziomków; szczęśliwy, jeżeli ten obraz wojowniczego Kaukazu w rodzinnej przedstawiony mowie, życzliwym uderują spólcuciem”¹⁴. Poemat został opatrzony przypisami

wysiedział we fraku i w kapeluszu, tak postawiony zostałem na ulicy w Archangielsku, w kraju burz, mrozów, pośród Samojedów, bez żadnego środka utrzymania życia, bo całą moją podstawą była praca literacka” (cyt. za I. Jarosińska, *Romuald Podbereski*, [w:] *Obraz literatury polskiej XIX i XX wieku. Literatura krajowa w okresie romantyzmu 1831–1863*, t. 3, Warszawa 1992, s. 208). Wynika stąd, że Podbereski również był przekonany o całkowitej konfiskacie „Pamiętnika”.

¹² W. Dżakow (i in.), *Uczestnicy ruchów wolnościowych w latach 1832–1855 (Królestwo Polskie). Przewodnik biograficzny*, Wrocław 1990, s. 354.

¹³ D. Fajnhauz, *Ruch konspiracyjny na Litwie i Białorusi 1846–1848*, Warszawa 1965, s. 376.

¹⁴ „Pamiętnik Naukowo-Literacki” 1851, z. 1, s. 1. M. Grabowski w „Tygodniku Petersburskim” (1842, nr 46) wysoko ocenił przekład Janiszewskiego, zachęcając tłumacza do podjęcia próby przekładu *Eugeniusza Oniegina*.

tłumacza, pozwalającymi na zrozumienie treści. Przy okazji Janiszewski w jednym z przypisów wspomniał o tragicznej śmierci Polaka w rosyjskim mundurze, chorążego Konstantego Zacha, „człowieka wielkiego hartu duszy, szlachetnych uczuć i najlepszego serca”, który zginął 10 lipca 1846 r. w falach rwącego górskiego potoku w wąwozie Szińskim¹⁵.

Włodzimierz Spasowicz, absolwent Wydziału Prawa Uniwersytetu Petersburskiego, nadesłał do redakcji rozprawę *O feudalności*, w której rozpatrywał rozwój systemu feudalnego na ziemiach słowiańskich oraz jego wpływ na ustroj państwa i prawo publiczne¹⁶. W „Pamiętniku” pojawiła się tylko pierwsza część tej rozprawy, przedstawiająca rozwój systemu feudalnego jako „całości ustaw politycznych, które powstały po śmierci Karola Wielkiego w krajach jego państwem objętych, lub też takich, które te ustawy stamtąd przejęły”¹⁷.

Lekarz Maciej Łowicki, piszący pod pseudonimem Adolf spod Bielska, przysłał z dalekiego Krasnojarska kolejną „gawędę krytyko-literacką”, w której omówił następujące publikacje: Karola Libelta *Estetyka, czyli Umnictwo piękne* (ogłoszona w „Bibliotece Warszawskiej” w latach 1842–1843), tom artykułów literackich, krytycznych i artystycznych Michała Grabowskiego (Warszawa 1849), dramat Antoniego Edwarda Odyńca *Felicyta, czyli Męczennicy kartagińscy* (Wilno 1849), powieść obyczajową Ewy Felińskiej *Hersylia* (Wilno 1849) oraz „Pamiętniki Umysłowe”, czasopismo wydawane przez Adama Honorego Kirkora pod pseudonimem Jan ze Śliwina w Wilnie w latach 1845–1846¹⁸.

Do pakietu zawierającego ową gawędę Łowicki, absolwent Akademii Medyko-Chirurgicznej w Wilnie, zesłany w 1841 r. na Sybir po wykryciu jego roli w wileńskiej konspiracji studenckiej, dołączył dwa *Listy ze Wschodniej Syberii*, podpisane pseudonimem Hilary Smutek. Łowicki już w 1844 r. opublikował w warszawskim „Przeglądzie Naukowym” (t. 10, s. 100–110) szkic *Zarysy Syberii*, a w roku następnym w „Pamiętniku Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego” *List przedstawiający stan epidemiologiczny miasta Krasnojarska*. Michał Janik, badacz dziejów polskich zesłańców syberyjskich, nadmienił, że „jako pamiątka pozostały po nim nie wydane dotąd »Listy z Wschodniej Syberii«”¹⁹. Nie wiedział oczywiście, że dwa z tych listów opublikował Podbereski.

Andrzej Podbereski, dziedzic Aleksandrówki na Ukrainie, przełożył *Scytię* Herodota z Halikarnasu, stanowiącą czwartą księgę *Histories apodeksis*

¹⁵ „Pamiętnik Naukowo-Literacki” 1851, z. 1, s. 28.

¹⁶ *Ibidem*, s. 55–80.

¹⁷ *Ibidem*, s. 58.

¹⁸ *Ibidem*, s. 81–93.

¹⁹ M. Janik, *Dzieje Polaków na Syberii*, Kraków 1928, s. 197; A. F. Smirnow, *Wiezi rewolucyjne narodów Rosji i Polski w latach trzydziestych-sześćdziesiątych XIX wieku*, Warszawa 1972, s. 166.

starożytnego historyka. Karol Estreicher wymienił Podbereskiego wśród tłumaczy Herodota, zaznaczając, że przekład jego pozostał w rękopisie²⁰. W „Pamiętniku” ukazał się jedynie wstęp tłumacza, oparty na badaniach rosyjskiego historyka Mikołaja Nadieżdina, który objaśnił realia prozy Herodota na podstawie dziewiętnastowiecznych badań historycznych. „Ważne to dzieło – pisał Romuald Podbereski o przekładzie *Scytii* – zupełnie przygotowane do druku, znajduje się w ręku wydawcy »Pamiętnika« i oczekuje nakładcy, który by się chciał zająć wydaniem na świat tego najważniejszego pomnika badań starożytności, dotyczących ziemi słowiańskiej”²¹.

Wydawca „Pamiętnika” był autorem rozprawy *Dążenia umysłów syntetycznych do utworzenia filozofii społeczności*, w której dowodził samodzielności trzech elementów bytu społecznego: ekonomicznego, moralnego i politycznego, ale również i ta rozprawa, podobnie jak szkic Spasowicza, miała znaleźć kontynuację w następnym numerze czasopisma.

Wacław Przybylski, piszący pod pseudonimem Maciek Matewka, ogłosił w „Pamiętniku” artykuł *Kilka słów o domach poprawy i ochrony dla niepełnoletnich*, również nie dokończony, ale za to krytyczny wobec podwójnej moralności szlachty polskiej. Matewka pisał: „Wszyscy jednogłośnie twierdzimy, żeśmy chrześcijanie, czymże to się dzieje, że mała częśćka ludzkości opływa w dostatkach i zajęta jest tylko spożywaniem, gdy tymczasem bez porównania większa część, pracując w krwawym pocie, nie ma czym opędzić niezbędnych potrzeb? Jak to sobie wytłumaczyć, że w narodach chrześcijańskich ludzie mogą umierać z głodu”²². I dalej: „Krzyczą wszyscy, że włościanie zdemoralizowani do najwyższego stopnia, ale czyjaż to wina? W każdej wsi zamiast domu poprawy albo ochrony jest przynajmniej jedna karczma, z podniesioną do tego stopnia intratą, że arendarz chcąc nie chcąc musi się starać rozpoić włościan. Niech się panu podoba jaka młoda dziewczyna, ani się waha nawet zabrać ją do dworu, a później, gdy znudzi przegryziony owoc, rzuca stroskanej rodzinie. Pan chrześcijanin nie uważa nawet tego za złe, bo to tylko prosta dziewczyna, jego własność, jego rzecz, którą on może rozporządzać jak się jemu zamarzy”²³.

Już te stwierdzenia, demaskujące ówczesne stosunki społeczne, a zaczerpnięte z repertuaru polskiej i rosyjskiej publicystyki demokratycznej, mogły wzburzyć członków Komisji Śledczej, ale kolejne zdanie z pewnością ich rozsierdziło: „O, panowie, nie sądzicie, że Boga zewnętrznymi formy potraficie oszukać, przyjdzie chwila, ale ja nie chcę być waszym prorokiem”. Mimo wyraźnie radykalnej wymowy artykułu Przybylski nie został postawiony

²⁰ K. Estreicher, *Bibliografia polska XIX stulecia*, wyd. 2, t. 10, Kraków 1972, s. 201.

²¹ „Pamiętnik Naukowo-Literacki” 1851, z. 1, s. 113.

²² *Ibidem*, s. 164.

²³ *Ibidem*.

przed sądem, oddano go tylko pod ścisły dozór policyjny²⁴. Prawdopodobnie nawet dla Podbereskiego pozostawały tajemnicą ścisłe związki Przybylskiego z Zygmuntem Sierakowskim i studenczką konspiracją petersburską²⁵.

Jan Prusinowski, swego czasu podejrzewany o udział w spisku Szymona Konarskiego²⁶, ogłosił w „Pamiętniku” krótki szkic o mitologii skandynawskiej *Kilka słów o elfach i elfinach*, zaś historyk Józef Jaroszewicz zamieścił opis starożytnego dzwonu klasztoru bazylianów w Nowogrodku.

Cenzor Dubrowski nie miał zastrzeżeń do przedstawionych mu do wglądu materiałów redakcyjnych, toteż gdyby nie wyroki skazujące na zesłanie czwórki literatów wileńskich pismo nie zostałoby skonfiskowane. Nawet radykalizm antyszlacheckich wystąpień Przybylskiego nie stanowił zagrożenia dla pisma. Stało się inaczej i „Pamiętnik Naukowo-Literacki” również, podobnie jak czołowych jego publicystów, spotkały represje ze strony władz carskich. Spotkał je najwyższy wymiar kary: całkowite unicestwienie. Jedyne, jak się wydaje, egzemplarz uniknął zniszczenia, dzięki czemu udało się uzupełnić bibliografię prasy polskiej okresu międzypowstaniowego o interesujący szczegół.

²⁴ Fajnhauz, *op. cit.*, s. 341.

²⁵ L. Bazyłow, *Polacy w Petersburgu*, Wrocław 1984, s. 258; Stolzmann, *op. cit.*, s. 199.

²⁶ S. Kieniewicz, *Przybylski Waclaw*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 29, Wrocław 1986, s. 107.

PAMIĘTNIK
NAUKOWO-LITERACKI,

P I S M O

LITERATURZE, UMIEJĘTNOŚCIOM I SZTUCE

POŚWIĘCONE

P O D R E D A K C Y A

Romualda Podbereskiego.

ODDZIAŁ DRUGI,

ZESZYT I

WARSZAWA.

W DRUKARNI JÓZEFA UNGER.

—
1851.

Fot. 1. Karta tytułowa

**OPIS BIBLIOGRAFICZNY I SPIS TREŚCI OCALALEGO ZESZYTU
„PAMIĘTNIKA NAUKOWO-LITERACKIEGO”**

Pamiętnik Naukowo-Literacki. Pismo literaturze, umiejętnościom i sztuce poświęcone, red. Romuald Podbereski, Warszawa, Druk Józef Unger, 1851, Oddział 2, z. 1, (4), 200 s., 23 cm.

Puszkina Aleksander, *Jeniec kaukaski*, Poemat, przeł. Leon Janiszewski, s. 1–28

O estetycznym znaczeniu nowszej fortepianowej szkoły, s. 29–54

Spasowicz Włodzimierz, *O feudalności. Rozprawa*, s. 55–80

Adolf spod Bielska (Łowicki Maciej), *Gawęda krytyko-literacka*, s. 81–93

Hilary Smutek (Łowicki Maciej), *Listy ze Wschodniej Syberii*, s. 94–112

Nadeždin Nikołaj Ivanowič, *Scytia Herodota Halikarnaskiego, objaśniona i zastosowana do miejscowości przez... Melpomena*. Księga IV Podań, tłum. Andrzej Podbereski, Wstęp tłumacza, s. 113–123, Dopisek tłumacza, s. 123–131

Podbereski Romuald, *O ruchu społecznym nauk społeczności w ogólności. I. Dążenie umysłów syntetycznych do utworzenia filozofii społeczności*, s. 132–154

Maciek Matewka (Przybylski Waclaw), *Kilka słów o domach poprawy i ochrony dla niepełnoletnich. Rozprawa*, s. 155–166

List Kazimierza Miłośnickiego do wydawcy „Pamiętnika”, s. 167–177

Obywatel Wilkołak, *List do wydawcy „Pamiętnika”*, s. 177–182

Prusinowski J(an) J., *Kilka słów o Elfach i Elfinach*, s. 182–187

Jaroszewicz Józef, *Kilka słów o starożytnym dzwonie w Nowogródku Krywiczzańskim*, s. 187–189

Dziwne psychologiczne zjawisko (z opowiadania naocznego świadka), s. 189–200

Andrzej Kempa

DER GERETTETE ZEUGE DER ANKLAGE

Der Artikel stellt die Charakteristik und Beschreibung der Zeitschrift „Pamiętnik Naukowo-Literacki” dar, deren erste Nummer (1851, Nr 1) für völlig vernichtet von der Zarenpolizei im Jahre 1851 gehalten wurde. Die Zeitschrift wurde von dem Vilnaer Literaten und Publizisten Romuald Podbereski herausgegeben. Die Beschlagnahme betraf auch das separat herausgegebene Poem von Alexander Puszkina *Der kaukasische Geisel*, das ein Abdruck von dieser zeitschriftnummer war. Die Vernichtung der Auflage wurde infolge der Anklage von Podbereski über die Teilnahme an der geheimen Verschwörung verursacht und hatte einen politischen Charakter. Der Redakteur, einige Autoren und Sympatiker wurden von den

Repressionen betroffen: Verhaftung, Verbannung nach Sibirien oder die Verweisung außerhalb der Grenzen des Königreiches Polen als unerwünschte Person. Die gerettete Zeitschriftennummer hat einen einmaligen Charakter: keine Bibliotheken verfügen über sie. Sie wird in keiner Bibliographie vermerkt. Das beschriebene Exemplar war vor 1905 ein Bestandteil der Sammlung von Grafen Ostrowski in Karczew an der Bug (Podlasie). Der Autor hat seinen Artikel mit der bibliographischen Beschreibung und mit Inhaltsverzeichnis der geretteten Nummer der Zeitschrift „Pamiętnik Naukowo-Literacki” ergänzt.